

САВРЕМЕНА НАЧЕЛА ПРЕВОЂЕЊА СВЕТОГ ПИСМА

Проф. др Александар Бирвиш

ДАР ИЗДАВАЧА

ИКОНОС

Београд, 2002.

САВРЕМЕНА НАЧЕЛА ПРЕВОЂЕЊА СВЕТОГ ПИСМА

Проф. др Александар Бирвиш

Ауторска права за ово издање:

Југословенско удружење за очување,
неговање и промоцију духовног
хришћанског наслеђа ИКОНОС – Београд, 2002.

Издавач: ИКОНОС – Београд

Издавање ове књиге је финансијски омогућила
Христова црква, Београд.

За издавача: мр Бранко Бјелајац

Уредник: Драшко Ђеновић

Дизајн корице: Ивана Бечејски

Техничка припрема: Саша Пешић

Штампа: Цолор систем, Нови Сад

Тираж: 1 000 ком.

ISBN: 86-83661-02-4

CIP -

Предавање о превођењу Светог писма настало је због потребе да се на територији још нераспаднуге Југославије усагласе ставови преводаца (за српско-хрватски, словеначки, македонски, албански и ромски језик). Оно је негде – делимично, а негде у целости – држано на теолошким и преводачким састанцима пред стручњацима и пред студентима од 1972. до 1992. године. Овде се објављује први пут.

УВОД

Разговарају два човека. Један од њих је владар некакве малене, оспораване блискоисточне државе. По пореклу је сточар. Најмлађи је међу својом браћом, а и породица му није особито уважена у племену. Старија браћа су га једва узимала у обзир при озбиљним пословима. Био је јунак кад то нико није очекивао. Био је политичар на основу неког унутрашњег сагледавања ствари. Ипак, на двор је ушао зато што је музикалан, певач и песник. Друге песнике није посебно познавао, још мање постоји вероватноћа да их је читао. Вероватно није говорио стране језике, а од странаца је разумевао само оне који су говорили његовим језиком или говорима јако сличним његову језику. Није путовао морем, нити је одлазио у далеке земље. Пре би се могло рећи да је само бежао у суседне земље тражећи заштиту од својих. Узнемиравале су га бриге, породичне и државничке.

Његов саговорник је Далматинац. Ученост му је заснована на узвишеном и провереном јелинско-римском образовању. Он дубоко и обимно познаје класичну књижевност, културу и цивилизацију. Свестан је да припада великом Римском Царству (оно се – додуше – распада, али је ипак огромно). Путовао је морем и копном. Познаје свет, познаје стране језике. Нема породичних обавеза, а према друштву се поставља у складу са ондашњим начелима и својим потребама.

Временски распон између ова два саговорника износи четрнаест столећа. Погађате: Eusebius Hieronymus (свети Јероним) преводи Псалме цара Давида. Захваљујући преводилаштву, њих двојица другују и пријатељују, а да један другом никад нису видели лице.

Преводилаштво је уметност, вештина (занат) и начин саобраћаја међу људима. Посао је својеврсна част зато што омогућује сусрете са духовним величинама и великанима. Понекад је преводилац први који долази у додир с дивовима мисли и речи, а понекад преводиоци представљају карикатуру у ланцу с мноштвом других посредника. Књигом се остварује заједница са столећима и десетинама столећа.

У језику су згуснути психички садржаји како народâ тако и појединца. Помоћу преводâ народ и појединци излазе из самог себе. Неки народ може бити издвојен на каквом удаљеном месту у

забаченом острвљу, може сурово убијати странце, али не може остати сам за себе. Нико не припада само свом језику.

I Начела која се тичу извора (текста)

Ништа ново не казујем кад изјавим да је библијски текст језички производ. Преводиоци имају посла с језиком и зато њих занима лингвистика. Развој лингвистике условио је и дао теоријску подлогу преводилаштву, али му је поклонио и многе подстицаје за праксу.

Разуме се, преводиоци не измишљају језик. Они њим послују као што банкар послује новцем, а не измишља неке своје валуте. Језик тражи послушност као и свака друга истинска вредност. И још нешто: Језик не подноси силовање. Он има свој склоп законитости и захтева поштовање, уважавање његових правила.¹

Начела нису закони, али ко их прекрши не може направити добар превод.

Прво. Текст је писано штиво. Међутим, преводилац мора бити начисто да ли он преводи усмени говор (касније записан) или штиво што је испрве било написано. Исто тако се мора обратити пажња да ли је неки део текста записана говорна грађа са – можда и врло раним –

¹ „Језик, међутим, није само медијум којим се човек изражава; упоредо с том својом основном функцијом, он је један од чинилаца који наводе на одређена тумачења појава у свету људског искуства” (Ранко Бугарски: *Лингвистика о човеку*. Друго допуњено издање. – Београд: „Просвета”, 1983, стр. 79. Библиотека XX век).

Према Сосиру (Saussure), зачетнику модерне лингвистике, „Језик је форма, а не супстанција. Језик је систем узајамно повезаних вредности, а анализирати језик значи и изложити систем вредности које сачињавају стање датог језика. За разлику од позитивних фонских и значајућих елемената говорних чинова или *parole, la langue* је систем опозиција или разлика, и задатак је аналитичара да открије које су то функционалне разлике” (Донатан Калер: *Сосир - оснивач модерне лингвистике*. Превео са енгл. Борис Хлебџ. Београд: БИГЗ, 1980, стр. 54. Библиотека XX век).

„Ако, дакле, најпре запитамо шта је језик, а не како се употребљава, и у које сврхе, установићемо да је он изнад свега осталог једна само човеку природна способност да вербализује извесне садржаје свести, способност на којој понашање почива, али која се у понашању не остварује ни на какав директан нити прост начин. Најбитнија одлика ове способности јесте креативност коју она подразумева, у смислу коришћења ограничених и инвентарских средстава језика у неограниченом обиму: свако од нас производи нове реченице какве никада раније није произвео ни чуо, отеловљујући у њима стално нове мисли” (Ранко Бугарски: *Лингвистика о човеку...*, стр. 106).

писаним подацима. Како то изразити у преводу? Свака писмена средина има свој начин како то ставља до знања читаоцу или слушаоцу.

Већи део Светог писма су говори и казивања. Некад и врло дуго то је била усмена књижевност, па је после записана. Међу записаним речима мало је оних које су *ipsissima verba*, а већина су *reportata*. Како преводити једне а како друге? Како преводити делове изворно саопштене у писаном облику (посланице, званичне списе и сл.)? Ово не сме да се изгуби из вида.²

Пример за ово је глоса из Суд. 17:6. (одн. 18:1; 21:25). Она гласи: „У оно време у Израилу није било владара, па је свако радио по својој вољи”. Овај запис је каснији додаток, интерпретативна примедба.³ За преводиоца није важно који су разлози руководили записивача или редакторе да ово упише: то је, у крајњој линији, био посао Светог Духа, одн. верујемо да су и те глосе надахнуте. Преводилац ваља да учини напор да ове записе тако преведе како би их прималац превода осетио као неко друго ткиво у основној нарацији. Има језика који то могу да изразе без особитих тешкоћа. Рецимо, у турском и њему сродним алтајским језицима постоје глаголски облици на основу којих се при пријему поруке одмах да закључити да ли је казивач непосредно присуствовао догађају и доживљају или он приказује туђе искуство. У словенским језицима те могућности нема, али се спретном употребом везника „да” и „како”, смењивањем инфинитива и личних облика, као и убацивањем глаголских именица – нешто може истаћи.

Друго. За кога је говор одржан, казивање казивано, прича испричана, песма испевана, писмо написано? Преводилац мора водити рачу-

² „Текстови се могу разумети само као сведочанства излагања традиције, чему исто тако припадају постојеће проповедање и поучавање као историја ове традиције”. (Kurt Fröhr: *Biblische Hermeneutik*. – München: Ch. Kaiser, 1961, str. 45).

³ „Разумевање повести нигде није одређено чврстим чињеницама, него истовремено и становиштем оног који пита и постављањем питања од кога овај полази. Овде се у ширину савремене филозофије уводи једна линија од Dilthey-а, а преко Scheler-а и Spranger-а. О том постоји један далекосежни консензус да се историјски рад не састоји у непристрасном пресликавању прошлости, него у разумском сусрету с повешћу, који се наслана на одлуку и осавремењавање. Притом целокупно разумевање претпоставља једног субјекта који пита и живи у актуелним постојећим одлукама. За оног који поставља питања традиција постоји једино у ‘егзистенцијалном’ стању пометености. У то је увучен и субјект који сазнаје као и објект који се сазнаје.” (Kurt Fröhr: нав. дело, стр. 50/51).

на о примаоцима поруке. Ко су они били? Да ли су били већа или мања скупина? У којим су односима били према извору поруке? Да ли су били отворени према другим скупинама и колико? Добар део сликовитог изражавања, затим пословица и сличних изрека, настаје у облицима подесним за примаоце. С друге стране неки поетски делови Библије, нарочито пророчка штива, немају слике из свакодневнице, прожета су загонетним симболичким радњама и речима, те као да претпостављају неку другу врсту прималаца. Тачно, примаоци су имали једну особеност: били су писменији од осталих народа и неговали су читање. У време канонизације Петокњижја (Пентатеуха), Јевреји су имали цело једно племе чији су мушкарци били писмени и учени. За разлику од других народа, свим Јеврејима је била доступна писменост и света знања, само нису сви могли да учествују у сваком обреду.

Кад је реч о превођењу новозаветних списа, не сме се испустити из вида да су они били у почетку намењени народу који у Христово време скоро да није имао неписменог мушкарца изнад шест година. Писменост је у првом реду била намењена познавању свештених списа, а њене секуларне вредности биле су у секундарном плану.

Без обзира на друштвени положај жене у старом Израилу, Јевреји су већ у раним временима имали жене које су се бавиле песништвом. У Суд. 5:1. указано је на Деворино ауторство (глагол је у женском роду). Песништво је и иначе имало свој значај у областима где га данас не користимо, одн. ако га користимо, оно нема те важности. рецимо, у рекламне сврхе. Сматра се да Исаијин позив жеднима (Исј. 55:1-3а.) представља обраду једне песмице што су је певали продавци воде за пиће. Да ли је и данас треба превести у стиховима? То ће зависити од културе примаоца превода: има ли песништво и код њих исту улогу и значај као у време пророка.

Значајно је да су слушаоци и само били учесници у певању. У Изл. 15:20.21. види се да је пророчица Марија, сестра Аронова, узела на себе улогу водиле певања. Стари песници се нису борили за ауторска права – то је изум новог века. Ондашњи слушаоци су били животно уплетени у певање: они су мислили и осећали с песником, њима је била сасвим обична ствар да нешто у песми мењају, да прерађују како би се постигла боља певљивост. Изворни текст песама је носио људе и давао им полета. Преводац не сме тај полет оставити само за себе: дужан је да га пренесе на читаоце и слушаоце превода.

У односу на питања везана за првобитне примаоце данашњи преводац је у повољнијем положају од његових колега из претходних векова. Данас, нарочито од кад је основана држава Израел, о библијским околностима и људима се зна више него што се знало раније. Ово није потребно доказивати. Важније је доћи до тих знања и применити их у превођењу. Због нагомиланих сазнања, данас је у превођењу Светог писма све мање појединачног рада, а све више рада у групама.⁴ Наш век захтева читав низ стручњака.

Треће. У оцењивању околности и чињеница које се тичу једног превода мора се сазнати како су првобитни слушаоци разумевали поруку Божију. Они су били заједница. Данас бисмо то обележили као етничку заједницу. Да ли су они себе сматрали таквима? (Нисмо ли ми исувише под утицајем француске револуције?). Ти људи су себе одређивали као народ Божији – основна одредница је била религија, а не племенска или (још неуобличена) национална припадност. Они су себе доживљавали као интерну етничку групу којој је Бог (Господ) поверио култ и Књигу⁵. У таквој заједници библијски списи су настајали, уобличавали се и одржавали.

Свето писмо је било намењено заједници. Према његовим одредбама је био одређен живот првобитних прималаца. За њих је оно било Божија реч и неспорни ауторитет.

Заједница је усменим и писаним начином преносила Божије поруке. Превођењем списи не смеју да изгубе ту улогу. Они улазе у живот заједнице, спорије или брже, посредније или непосредније. Њихова улога у култу је све превасходнија и све трајнија. Текстови изникли у животу заједнице захваљујући свеобухватности вере посте-

⁴ „За разлику од историцистичког и атомизаторског карактера доброг дела науке прошлог века, наш век је време дескриптивне систематизације; над доскорашњим позитивизмом у регистровању чињеница однела је превагу тежња да се већ познатим чињеницама нешто уради – да се уочи њихове инваријантне карактеристике и анстрахују правилности по којима се управља њихов распоред” (Ранко Бугарски: *Лингвистика о човеку...* стр. 48).

⁵ „Скоро код свих народа признају се две етничке групе: (1) интерна и (2) екстерна група. Интерна група се састоји од људи на које се гледа као на оне који практично имају исте обичаје као свој средишњи слој. Екстерну групу сачињавају сви остали. Интерна група може бити племе или неки други део племена који себе схвата као особиту јединицу. Екстерна група укључује сва друга племена и странце уопште” (Eugen A. Nida: *Bible Translation*. Revised edition. – London: United Bible Societies, 1961, стр. 185).

пено, али постојано, улазе у богослужење. Библија је за прве примаоце била више света, а мање свештена⁶. (У овом је битна разлика између Библије и Кур’ана. Кур’ан је од почетка био култна књига и извор морала, одн. права).

Довољно је погледати Књигу пророка Јоне. Први слушаоци, а доцније и читаоци нису је примали ни као део култа ни као бајку са поруком. Она је за њих била *magistra vitae*, посебно учитељица мисијског живота, али и неспорни историјски извештај. Господ Исус говори о Јони пророку и о Нинељанима (Мат. 12:39-41.) са истим убеђењем с којим данас говоримо о Стефану Немањи и Фридриху Барбароси, о Рашкој и о Нишу. Књижевно-историјска критика нуди академска решења у вези с Књигом пророка Јоне. Преводац ће најпоштеније поступити ако се на њих не обазире, него поштује прве примаоце и настоји да примаоцима превода пружи оно што су добијали и примаоци оригинала.

Тако ваља размишљати и кад су у питању извештаји који се понављају. Имамо четири Еванђеља. Такав је Божији наум. Свако од четири Еванђеља нам показује с неке друге стране ко је Господ Исус и шта је Он чинио. Било је потребно да народ прими разумљиве и подстицајне записе о Спаситељеву животу. Свети Дух је уважио ту потребу и водио писце Еванђеља при избору различитих извора и подстрекивао их како да запишу што су чули, доживели, изнашли и закључили⁷.

⁶ „Ова Књига говори истину о човеку и о Богу. Људи к њој долазе ради светлости, а често беже од ње кад њена порука саопштава њихова зла дела. Нико је не може искрено читати и притом ости остати. Ипак постоји бар хиљаду племена народних који не могу читати зато што нико њу још није превео на њихов властити језик” (Eugen A. Nida: *Bible Translation...* стр. 10).

⁷ види: Kurt Weber: *Bibel Übersetzungen unter der Lupe.* – Wetzlar: Hermann Schulte, 1973. стр. 15

II Начела која се тичу преводилачког посла

Превођење Светог писма је узвишен посао. Свакако, он захтева посвећеност, молитвеност и духовно расположење. То су религијске претпоставке, *conditio sine qua non*, али оне се не разматрају на састанцима ове врсте. Ту је својеврсна помоћ теорије о језику, па и свега другог повезаног с комуницирањем.¹

¹ „Преводити, шта то заправо значи? Шта се преводи кад се преводи? Многи ће да кажу – идеје. Они опрезнији пре ће да кажу – речи. Или боље – реченице. Или чак – пасуси. Трећи ће можда да кажу да преводје ‘смиао’ или ‘дух’ оригиналног текста. Ако сад покушамо да питање расветлимо са семантичке стране, установићемо да прва два приступа, а добрим делом и они који заступају овај трећи, под својим етикетама у ствари прећутно померају процес преношења из једног језика у други овог најконкретнијег референцијалног значења (денотације), уз оволиког пратећег значења (конотације) колико је лексички гледано, одмах уочљиво. Овом лексички оријентисаном приступу не може се, дабоме, одрећи велика вредност коју он, бар као полазна тачка, има при превођењу највећег броја текстова разних врста; али се исто тако не може заобићи чињеница да он, у примени на неке теже текстове, постиже трагикомичне резултате” (Ранко Бугарски: *Лингвистика о човеку...*, стр.243/244).

„Превођење Библије није у првом реду лингвистички задатак. Предуслов за благословени рад је налог од Бога и одговарајућа духовна опремљеност. Ако су присутне (i) лична вера у потпуну надахнутост Светог писма и последице те надахнутости, (ii) лична послушност према Божијој речи и (iii) зависност од Исуса, онда ће – као код Лутера – благослов Божији пратити све научне радове и сва настојања да се дође до савременог и разумљивог начина изражавања” (Kurt Weber: *Bibelübersetzungen under der Lupe.* – Wetzlar: Hermann Schulte, 1973, стр. 37).

„Али једна тако сложена појава као што је језик не управља се у сваком свом виду и у свакој прилици по системски условљеним законитостима, иако без управо таквих законитости сама та појава као целина не би могла да постоји. Де Сосир је ово добро знао, и да би пребродило ову почетну тешкоћу он је извршио унутрашње разграничавање целокупног феномена језика које представља камен темељац његове лингвистичке теорије. Тај целокупан феномен, то сведочанство о способности људи да међусобно опште вербалним путем, он је назвао људским језиком (*l a n g a g e*), и да би могао да приступи његовом проучавању поделио је укупну теорију коју он обухвата на језик као систем (*l a n g u e*) и реализацију тог система у говору (*r a g o l e*). *l a n g a g e* се односи на читаво човечанство, *l a n g u e* на појединачне људске заједнице, а *r a g o l e* на појединце унутар сваке од тих заједница. Први термин обухвата свеукупност језичких изјава, општих и посебних, колективних и појединачних, потенцијалних и актуализованих; други из те целине издваја и наиндивидуални, друштвено установљени и условљени део, који својом систематском природом омогућује комуницирање у границама једне језичке заједнице, а трећи покрива оно што преостаје –

Разумевање је поновно налажење себе. Човек разуме оно што јесте и човек јесте оно што разуме. То је његова свест. (Значења постоје и без човека, али су за човека. Он даје значај значењима)².

Лингвистика је на свој начин развејала предрасуде. Тако је развијала и предрасуде о реченици. Неки су научници били склони да сматрају реченицу као горњу границу оног што у језику називамо „формални склоп”. Данас је све очигледније да у говору човек не слаже своје реченице као неку игру на срећу или од случаја до случаја. Уочавају се пажљиво разрађени односи међу реченицама. Да се разуме (па и преведе) порука, мора се схватити природа састава и његова обележја³. Наравно, реченице могу бити правилно или неправилно уобличене, а да ипак буду граматички исправне. На исти начин, одељци и веће јединице могу бити правилно или неправилно уобличени у односу на веће склопове одн. мисаоне јединице⁴.

индивидуални акт говора, манифестовање система у појединим конкретним исказима” (Ранко Бугарски: *Лингвистика о човеку...*, стр. 58/59).

„Неко ко зна језик може познати да ли је реченица коју никада раније није срео саграђена у складу с правилима тог језика и уме и сам да произведе нове реченице које су у складу са граматиком. Та је чињеница довољан доказ да се реченица мора сматрати јединицом језичког система” (Донатан Калер: *Сосир – оснивач модерне лингв.* Превео са енглеског Борис Хлебџ. – Београд: БИГЗ, 1980, стр. 101. Библиотека XX век).

² „У аналитичким односима међу речима у реченици ... има пет ступњева у поступку: (1) идентификовање основних састојака састава сваке речи, на пр. предмет, догађај, апстрактум или однос, (2) дореченост свега недореченог у елементарним реченицама, скривеног али потребног да би се јасно знало на шта се мисли у поуци, (3) одређивање основних елементарних реченица из којих се састоји површински склоп саопштене реченице, (4) слагање елементарних реченица у низове са смислом, (5) уређивање добијених односа у облик који ће се на најпогоднији начин преточити у језик прималаца поруке” (Eugen A. Nida and Charles Taber: *The Theory and Practice of Translation*. – Leiden: E. J. Brill, 1969, стр. 51).

³ „Наравно, немогуће је доказати да су семантички појмови непотребни граматички, као што је немогуће показати и ирелевантност било којег другог скупа појмова. Ипак, разматрање разних могућности које смо овде извршили воде нас закључку да, за солидно заснивање граматичке теорије, само чисто формални пут представља чисту и продуктивну основицу” (Ноам Чомски: *Синтакстичке структуре*. Превео Борко Јовановић. Нови Сад: Дневник, 1984, стр. 117).

⁴ види: E. A. Nida and Ch. Taber: *The Theory and Practice of Translation...*, стр. 152.

„Предлогом да синтакстичка структура пружи изванредан увид у проблеме значења и разумевања, зашли смо у опасне воде. Ни у једној области лингвистичких истраживања нема више збрке и потребе за пажљивим и јасним формулацијама, као што је то случај са облашћу која се бави проблемима везе између синтаксе и семантике. Прво питање које би требало поставити јесте: На који начин синтаксички механизам датог језика учествује

Тако гледамо и на сликовити говор. Он је разрада језика: биле су слике, па нешто апстрактнији израз, па поново сликовитост и сл. (на пр. на зад – назад – назадовање – назадњиштво). „Уколико то постане шатровачки говор, он губи од свог угледа, не улази у нормативни писани језик, те током времена ишчезава из употребе”⁵. Уколико не постане шатровачки говор, то су метафоре са којима живимо и којима улепшавамо оно мало доброг језика што нам је преостало после компјутера⁶. Зато и говоримо да преводилачки посао има своја стручна начела.

П р в о . Да ли преводити са изворних језика или са неког доброг превода? Данас је то питање скинуто с дневног реда. Од самих почетака преводилаштва као вештине знамо да су први примаоци били примаоци оригинала. Ако се поштује њихов значај и разумевање, и преводиоци су дужни да се ставе у кожу првих прималаца те да преводе са изворних језика. Ово начело не искључује коришћење старих и добрих превода: (а) стари преводиоци су били ближи

у стварној употреби тог језика? Међутим, уместо да се окрене овом веома важном проблему, кроз истраживања веза између синтаксе и семантике, доминирала су споредна и погрешно формулисана питања. Расправљало се о томе да ли је семантичка информација неопходна за формулисање или избор граматике; они који су на ово питање давали потврдан одговор, као изазов онима другачијег мишљења истицали су следеће: ‘Како можете конструисати граматiku не обазујући се на значење?’ „(Ноам Чомски: *Синтакстичке структуре...*, стр. 109/110).

⁵ види: William L. Wonderley: *Bible Translating for Popular Use.* – London: United Bible Societies, 1968, стр. 117.

⁶ „Не постоји нешто као што је неподесан језик. Сваки језик је део неке културе и подесан је за њу. Свака култура, било како да је једноставна, кад се подробно истражи, нађе се да има језик са најмање 15.000 до 20.000 речи у свом фонду, ако речи рачунамо на начин на који се броје речи у енглеском. Шта више, треба забележити да су истраживања изведена на сразмерно малом броју писаних текстова, а извесно је да многе речи у свим језицима нису укључене у овакве листе” (Е. А. Nida: *Bible Translation...*, стр. 24).

„Но из овога не треба извући закључак да је један језик, зато што прави одређене граматичке изборе а не неке друге, или зато што је укупан број таквих избора у њему релативно велик или мален, у бољем или лошијем положају од неког другог или другачијег језика ‘савршенији’ од њега. За граматiku је важно оно што се мора рећи, али је за језик као целину одлучујуће оно што се може рећи – а сваки језик ће оно што не каже граматички рећи, ако устреба, на други начин, лексички... Лексика је, дакле, подручје комплементарно граматички” (Ранко Бугарски: *Лингвистика о човеку...* стр. 172).

првобитним примаоцима и (б) добри преводиоци су настојали да преводе са што поузданијих текстова.⁷

Уз ово се надовезује и питање: користити критички или званично прихваћени текст. Пракса је показала да у основи нема двоумљења. Званично прихваћени текстови настали су из исте потребе из које је настала критика текста и критички текстови: заједници верних је потребан најпоузданији текст. Сваки званично прихваћени текст је прихваћен зато што су зналци дошли до закључка да је он поузданији од других. Критика текста је са своје стране наука, као што је наука, рецимо, сфрагистика. Као таква она напредује, тј. њени резултати данас нису оно што ће бити сутра. Ипак, критика текста није изменила хришћанска учења и ставове (осим у случајевима крајње библиолатрије). Будући да се превод ради за заједницу, он се ради по договору или по одредби црквених власти.

Нека ми буде допуштено. да се овде осврнем и на свој превод и препев Псалама⁸. У поговору („Чему овај превод?“, стр. 295) рекао сам да очекујем благонаклоност црквених читалаца да наведени превод уврсте у богослужбену употребу. Огледа ради предлажем да се почне са *Предначинателним псалмом* (104. одн. 103), те да се настави са другим псалтирским читањима на вечерњи и јутрењи, а да се касније пређе на *катизме*.

Д р у г о . Данас се преводиоци не двоуме да ли превод треба да буде превод или препричавање. Препричавање је корисно, али га треба поверити књижевницима и катихетама. Они треба да добију завршен и добар превод – ту се они сусрећу с преводиоцима и после настављају својим путем.

⁷ „Мисли које се намећу на закључку нашег малог огледа (о томе како је боље преводити са оригинала него са превода, и како, ако се већ чини ово друго, није лоше консултовати изворни текст) својом уопштеношћу делују изразито одбојно. Дobar начин да их човек одагна јесте да почне да размишља о сложеној природи језичког значења, у коме огољени лексички садржај игра само једну од улога. Колико је тачно да је та улога у највећем броју текстова незаменљива, толико има места у тврђењу да је понеки уметнички текст највеће вредности великим делом заснован управо на негацији те улоге. Човек који превођењу таквог једног текста приступи не осећајући или занемарујући ову његову битну одлику није у повољнијем положају од оперског певача који, позван да отпева чувену арију, излази на сцену и ту успева само да измуца њене речи” (Ранко Бугарски: *Лингвистика о човеку...*, стр. 255/256).

⁸ *Псалми*. Превоо и препевао Александар Бирвиш. – Београд: Британско и инострано библијско друштво, 1990, 296 стр. (ћирилицом)

Т р е ћ е . Главно питање: шта је тачан превод? Покушаћу да кренем од сасвим одређеног примера: Пс. 23 (22):1а. Дословце преведена реченица гласи: „Господ – пастир мој”. Будући да је нама потребан помоћни глагол, одн. спона (копула) рећи ћемо: „Господ је пастир мој”. Зашто је онда свети Јероним овај редак превео са „Dominus regit me” (према LXX) одн. „Dominus pascit me” (према јевр.)? Да ли се неко запитао: Зашто Јероним није овај редак превео са „Dominus pastor meus (est)”, него се одлучио за превод без именице у предикату? Наиме, за ондашњег писменог Римљанина „pastor meus” је био роб или најамник ком је господар поверио да му чува овце на његовим ливадама или негде у планини. Такав роб или најамник нема ничег господског, те он не може бити „dominus”. Dominus pastor је нешто као шиљаста лопта у стереометрији – бесмислица са становишта ондашњег римског друштва. С друге стране „regit” није означавао власт у смислу самовољног владара. Римски император је становништву пружио бар нешто хлеба и игара. Кад све то реконструишемо, јасно нам је зашто се свети Јероним одлучио за „Dominus regit me”.

Ово отвара део посла који се односи на двоструко значење сваке лексичке јединице у исто време: анотативно и конотативно. Прво значење (разуме се теоријски) односило би се на појам у оној мери у којој се реч или синтагма и појам могу поклопити. Друго значење, одн. друга значења односе се на све што прималац додаје на основу свог искуства и претходних сазнања у вези са самом лексичком јединицом, с контекстом а и у вези са познавањем извора информације⁹. Тако, кад Спаситељ каже за Ирода да је лисица (Лука 13:32), Он мисли на његову крволочност, а ми – снабдевени информацијама из народних прича, Езопових и Доситејевих басни – имамо на уму лукавост. Ако

⁹ „Кад нас уче тзв. тачној употреби речи, често нас наводе да мислимо како су речи као тачка или, у најбољем случају, како имају скучену област значења, те су оне значењске тачке поређане у неку врсту сазвежђа, међусобно оштро оделених са јасно дефинисаним односима према речима сличног значења. Ово је само део истине. Речи нису тачке нити неке скучене области значења, реско одвојене једне од других. Неке речи и имају пространу област значења, а у других је област значења сужена, али све речи покривају неку област искуства. Не постоји област нашег искуства која није покривена неком речи или неким склопом речи, осим можда у тренутку кад неки нови садржај уђе у нашу културу, а ми немамо одређену реч да га обележимо. Међутим, сваки језик поседује унутрашње моћи да значи тако нешто” (Е. А. Nida: Bible Translation..., стр. 23/24).

преводиолац хоће да буде веран значењу, превешће са „реците оној звери” и тако доспети до правога значења.

На пр. у Пс 29 (28):1 стоји израз „синови богова”. Само у једном прилично старом коментару¹⁰ наишао сам на мишљење да би „filii Dei” могло бити иронија. Лично верујем да је то иронија и да се односи на стране (многобожачке) племиће.

Због двоструког значења имамо и двоструко превођење. У црквенословенском преводу је грчка реч κόμος (улични наставак ноћне теревенке) на два места у Новом завету преведен са *козлогласование* (Римљ. 13:13 и 1 Петр. 4:3), а на трећем месту (Гал. 5:21) као *безчинни кличи*. Уочљиво је да су сарадници на преводу пазили на мисаону заокруженост штива, а занемарили су дословно превођење.

Слично ваља поступити и са реторским питањима. W. L. Wonderley каже: „Реторска питања се често разврставају као сликовит језик, она су вид изражавања чији облик јесте питање, али му је задатак да саопшти потврдну изјаву. Реторско питање не тражи обавештење, него је радије питање чији један и једини одговор је тако јасан да се очекује да га читалац изнађе током читања. Међутим, не праве се реторска питања у свим језицима на исти начин, нити сви читаоци – особито они који немају искуства у читању – знају какав је то књижевни изум да би били способни да спремно надовежу тражени очигледни одговор”¹¹.

Начелно, тачан је онај превод који верно преноси психичке садржаје (пре свега мисли, али и осећања, хтења и др.) из једног језика у други. Данас преводиолац не може без психологије примењиване на појединцима, на друштво и на сам језик. За преводиоца су несумњиво важне речи, реченице, одељци и веће целине, али само ако он из свих чинилаца уме да извуче оно што они заиста јесу – важеља порука.

Нема непристрасног превођења¹². Оно мора да буде без предрауда и да се држи стварности, али већ сама предспрема једног преводиоца не може га оставити равнодушним. Можда звучи као парадокс,

¹⁰ Valentin Thalhoffer: *Erklärung der Psalmen...* - Regensburg: G. Joseph Manz, 1857, стр. 122 (готицом).

¹¹ William L. Wonderley: наведено дело, стр. 142.

¹² „Ако неко тврди да је сасвим непристрасан, тај или сам себе обмањује или покушава да обмане друге” (Lewis Foster: *Selecting a Translation of the Bible*. – Cincinnati, OH: Standard publishing, 1983, стр. 77).

али најстраственији преводац даје најнепристрасније преводе. У превод се не смеју уткивати властите жеље, мисли и замисли¹³. Стварност и истинитост се морају волети до заљубљености. Предрасуде (свесне, подсвесне, несвесне) ваља учити и одбацити¹⁴.

Преводилачко поштење захтева доследно избегавање и одгонетање двосмислености (осим ако двосмислености нису намерно дате)¹⁵.

¹³ Један од сарадника на америчком преводу NIV (енглески: New International Version) је написао: „Ваља признати да постоје опасности које прате слободан превод. Што је превод слободнији, то је већа могућност да се у датом одељку читају неке преводиоачеве мисли. Ако те мисли и нису у самом библијском тексту, оне се могу уткати у слободан, неспутан превод. Тешкоћа је тим већа ако је већа слобода превођења повезана са либерално-технолошким порицањем библијских учења. Уколико ‘либерали’ производе један превод, утолико је већи ризик да њихова гледишта буду укључена у њихове преводилачке производе” (исто, стр. 78).

¹⁴ „Главна разлика у преводима није због разлике у тексту, него због врсте превода - да ли је дослован или слободан. Неко може сматрати да превод мора бити дослован, али ово није увек тачно” (исто, стр. 70).

„Услови сами по себи нису превод, него јамче да ће до превода доћи, одн. бити добар. Мора се напоменути да је потребна велика доза самокритичности. Знамо да је Лутеров превод Новог завета из септембра 1522. (Septembertestament) био дословце разграбљен. Друго издање је изашло у децембру исте године (Dezembertestament). Лутер је и иначе подлегао људским сујетама, али у овом случају није допустио да га понесе успех. Од септембра до децембра он је сопствени превод поправио на 576 места! За њега је било особито важно да превод буде што је могуће тачнији. Од 1522. до 1533. он је учествовао у опремању сваког издања – а било их је седамнаест” (Kurt Weber: *Bibelübersetzungen unter der Lupe...*, стр. 33/34).

„Степен тачности неће бити одређен тим што је превод дослован или слободан, него у којој мери преноси значење изворника. Превод треба до крајњих могућности да задржи формалне детаље, али да поруку тако пренесе да сачува њен дух и упечатљивост онако како је то имао на уму аутор оригинала” (Lewis Foster: наведено дело, стр. 72).

¹⁵ „Јасан превод ће одбацити све непотребне двосмислености, а задржаће (ако је могуће) оне које су од значаја” (Lewis Foster: исто, стр. 76).

„Као и у случају фонда речи мора се пазити при избору граматичких облика како би се избегла забуна која може настати због посебне употребе у затвореним групама” (William L. Wonderley: *Bible Translation for Popular Use...*, стр. 43).

„Вероватно најкомплекснија радња при читању је одбацавање могућих двосмислености. Пишчева је дужност да обезбеди помоћна средства да се двосмисленост превлада. То не значи да њу треба избегавати или је свести на најмању меру. Двосмисленост може да се намерно употреби за неке посебне сврхе, као у већем делу поезије, књижевне прозе, врстама огласа или у хумору, али ту ваља поступити пажљиво... У другим врстама писања, на пр. у саопштењу без околишања, двосмислености треба свести на најмању меру” (Gelason, H. A. Jr.: *Linguistics and Grammar*. – New York and London: Holt, Rinehart and Winston, 1966, стр. 466; наведено код: William L. Wonderley: *Bible Translation for Popular Use...*, стр. 100).

Као што ми знамо кад се реч в р е м е односи на *tempus* а кад на *tempestas*, тако су и стари Латини знали кад се *gestio* односи на *смер* а кад на *управничку службу*. Посао са двосмисленостима није без покрића. Оне потичу из саме природе језика. Током развоја долази до померања и промене значења. Колико су неке речи, синтагме, реченице само код нас промениле своја значења од 1940. до 1980. г.? То делује заводнички, обзиром да и сам преводилац стари током свог рада, а неке ствари из младости, укључујући и погрешна значења, тешко се исправљају.

Ч е т в р т о . Преводилац се у начелу одлучује за садржину пре форме¹⁶. Форму треба сачувати при превођењу поетских делова¹⁷. Ипак, ваља се обзирати на два чиниоца: (а) поезија не игра исту улогу у свакој култури, (б) поезија постоји у сваком систему обредâ. Има средина у којима се песништво не узима озбиљно. Ипак, у свакој религији постоји химнографија. Нема богослужења без обредног песништва. То значи да Псалме и неке песничке делове Библије треба свакако превести као поезију. Међутим, има места (на пр. код пророка Амоса) где је реч о друштвеним и политичким неприликама. Та места су изворно у стиховима. Да ли би данас један озбиљан политичар, поготово политичар из опозиције, држао своје говоре у стиховима?

Ваља расправити и о деловима Светог писма писаним у драмском облику. То није само књига о Јову. Дrame се нису писале онако како смо навикли из класичне драме. Тамо где је могуће преводилац (али и

¹⁶ „Пре него што будемо расправљали о различитим техничким поступцима за превођење семантичког прилагођавања при преношењу, потребно је одредити теоријску основу за такво прилагођавање. Ова лежи у битним разликама које се морају до крајности поставити између облика поруке и њеног садржаја. Ако прихватимо да је језик устројство за саобраћај порука, онда следи да су језичке и лингвистичке форме средство за постизање циља пре него би биле циљ саме себи. Садржина је појмовна намера поруке, заједно са конотативним вредностима она је оно што извор жели да саопшти – то је што порука обухвата. С друге стране, облик је спољашњи изглед што га порука узима да би остварила свој пут од ума извора до ума примаоца. Скоро без изузетка је тачно за сваки дати садржај да језик има бројне облике који подједнако добро могу да пренесу неку поруку.” (Е. А. Nida and Ch. Taber: *The Theory and Practice of Translation*., стр 105).

¹⁷ „У преношењу једног садржаја из једног језика у други језик садржај је оно што мора да се очува по сваку цену. Облик – осим у посебним случајевима, као што је поезија – углавном је од другоразредног значаја зато што су правили за одређивање односа садржине према облику у сваком језику врло сложена, другачија и различита” (исто).

сваки библицист) би требало да реконструише драму или бар да замисли сценско стање и распоред. Рецимо, поменути Псалми 23 (22) и 29 (28) нису драме, али су одговор неким невидљивим саговорницима. По свему судећи то су противнички (многобожачки) племићи из околних народа. У правцу упознавања драматике старозаветних текстова није учињено много. (Можда нешто код „Песме над песмама”)¹⁸.

Остале књижевне форме (писма, манифести, дневници и сл) разумљиве су по себи и не представљају особиту тешкоћу за преводиоца.

П е т о . Преводиоци полазе од начела да је Свето писмо књига намењена заједници и основ за живот заједнице. У том случају лична имена се не могу остављати у оном облику и изговору како их пружа изворни текст. Људи вековима и десетинама векова уобличавају своја имена према именима и називима из Светог писма. Ти називи, лична имена на по се, таква су каква јесу (Јован, Иван, Јан, Јанез, Јанко и сл.). Враћати их на оригинал (на пр. Ioannis) је бесмислено. Друго је са световном (лепом) књижевношћу. Она није намењена животу и вери саборне заједнице. У тој књижевности Цон остаје Цон, а Емануел неће бити претворен у Емануила, Манојла и сл.

¹⁸ на пр. Wilhem Volck und Samuel Oetli: *Die poetischen Hagiographen* (Buch Hiob, Prediger Salomo, Hohelied und Klagelieder). – Nördlingen: Verlag der C. H. Beck; 'schen Buchhandlung, 1889, стр. 153-198. Kurzgefasster kommentar zu den Alten und Neuen Testaments sowie zu den Apokryphen. A. Altes Testament Siebente Abteilung.

III Начела која се тичу прималаца превода

У преводилаштву се углавном поставља питање „Шта се преводи?“. Одмах за овим следи: „Како се преводи?“. У случајевима кад је превођење успело понеко се запита: „Ко је преводилац“, одн. „Ко преводи?“. У савременом превођењу главна новост је питање „*За кога се преводи?*“. За преводиоца је изазов у потреби и праву свих људи да чују и разумеју Радосну вест. Данас је та потреба већа него што је било раније¹.

Савременом преводиоцу је савремени прималац неизбежно присутан. Примаоца је могуће стручно упознати, а не само наслутити или претпоставити. Наиме, и раније су преводиоци негде у подсвести знали да преводе за неког, али тај неко је био или конкретна личност или заиста неки „Незнан Незнановић“. Данас смо свесни његовог постојања и настојимо да стекнемо и одсликамо његов лингвистички лик и пратеће особине тог лика. То су студије културе споразумевања².

¹ О овом пишу многи. Особито види: Kurt Weber: *Bibelübersetzungen unter der Lupe...*, стр 42.

„С друге стране, у аналитичкој филозофији снажно су одјекнули каснији радови Витгенштајна, који у својим постхумно објављеним *Филозофским истраживањима* (1953) разрађује једну изразито функционалистичку теорију значења, изричито напомињући у 43. ставу да ‘за једну велику класу случајева – иако не зна све – у којима употребљавамо реч з н а ч е њ е она се може овако дефинисати: значење једне речи је њена употреба у језику’.” (Ранко Бугарски: *Лингвистика о човеку...*, стр. 181).

„Шта више, и на оно старо питање: Да ли је овај превод тачан? Мора се одговорити другим питањем, За кога тачан? Тачност се мора проценити обимом до ког дотични превод може да буде тачно схваћен од стране просечног читаоца коме је превод намењен. Сврх тога, нас не занима једино могућност да га он разуме, него највећа вероватноћа да га он тачно разуме. Другим речима, не можемо бити задовољни само тим што смо превели тако да је просечни читалац вероватно разумео поруку; ми радије настојимо да примаоци што боље обезбедимо од погрешног разумевања” (Eugen A. Nida and Charles Tuber: наведено дело..., стр. 1).

² Наглашене културне разлике досад су много пута изазивале, и још увек изазивају не мале преводилачке проблеме када су у питању правни, филозофски и други мисаони текстови, а споразумевање или неспоразумевање култура савременог Истока и Запада, на пример, у доброј мери зависи од могућности истинског разумевања оног другог уместо подлегања навици да се категорије савремене културе ‘учитају’ у сваку другу. Овде нарочита искушења очекују управо преводиоце, на којима лежи велика одговорност непрестаног тумачења другачијих установа и обичаја, других начина

П р в о . Примаоци превода треба да буду људи између 25 и 40 година. Тај исечак становништва довољно је зрео да не подлеже шатровачким и другим преводима и насиљима који се врше над језиком, а истовремено је довољно млад да може прихватити истинске и оправдане промене до којих долази у једном језику.

Читаоце обично деле на: новоописмењене, случајне, писмене без образовања, образоване (са разним дипломама и ступњевима образовања), образоване са навиком читања, итд.³. Слободан сам да додам да у нашим (не)приликама постоји и образовно оштећени читаоци.

Људи између 25 и 40 година се могу упозорити на опасности које по здрав говор доноси језик бирократије, језик политичара („Parteichinesisch“) и друге врсте жаргона. Они су такође способни да се бране од таквог језика, одн. да негују сопствени језик уколико им се објасни шта је то исправан језик и неговање језика⁴.

Овај исечак становништва је најутицајнији у сваком друштву. Ти људи одређују откуцаје друштвеног бића у свим збивањима и квантитативно и квалитативно у сразмерно највећој мери. То је део друштва који најпре треба да чује и прочита библијску поруку. Њих прво и темељито треба евангелизирати и реевангелизирати.

Ваља нам узети у обзир и политичку зрелост тих људи. Они имају утемељено поимање слободе, а хришћанство је божански вид слободе. То потврђује и сам Спаситељ (Јвн. 8:32,36). Принудно хришћанство престаје да буде хришћанство. Према томе, прималац библијске поруке мора бити лице које самостално одлучује (зрело и без присиле) и самостално прихвата (добровољно, свесно и радосно). Очекује се да језик превода буде неусиљен и разговоран, да примаоци примају

живота“ (Ранко Бугарски: *Лингвистика у примени*. – Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1986, стр. 122. Библиотека тумачење књижевности. 4).

³ види: William L. Wonderley: *Bible Translating for Popular Use...*, стр. 1.

⁴ Позајмљене речи и изрази представљају погубан случај у фонду речи (вокабулару), јер је ту говор младих људи обично тај који садржи више позајмица из језика тренутно значајног за ту област, него што је то случај са говором старије групе. С обзиром да се тежи све већем и већем зајмљењу страних речи (због јачања саобраћаја и међукултурних додира), ово треба имати на уму, те у мањој мери употребљавати неке скоро древне изразе којима се још служе прилично стари корисници неког језика. Сврха нашег превођења је преношење порука, а не производња музејског примерка ‘чистог језика’. Погрешно су усмерени напори ‘на очувању чистог језика’ путем избацивања позајмица које су у међувремену стекле право грађанства у језику. То може понекад довести до неодговарајућег саопштавања поруке (William L. Wonderley: наведено дело..., стр. 45).

озбиљно (без шатровачких примеса) и пристojно (без непримерених конотација). За њих постоје језички узор и они настоје да их се држе. Фонд њихових речи одговара њиховој култури и они поштују граматички строј.⁵

Д р у г о . Прималац превода треба да прими психичке садржаје што истоветније са садржајима што су их примали први примаоци изворног текста, одн. још нетрадираног усменог предања.

Може ли се култура библијских окружења и поднебља једноставно пресликати у културу у којој се налазе примаоци наших превода? Не. Библијски догађаји и људи нису јединствени, па ни њихова култура није једна култура. За Нови завет је мања тешкоћа зато што он: (а) обухвата догађаје који су се одиграли за мање од пола века и (б) све је на простору једне државе и културних токова у оквиру Римског Царства, с нагласком на јудаизму. Код Старог завета је то далеко сложеније: (а) он је настајао у распону од двадесетак векова, (б) многа догађања су под многим и различитим условима, (в) у току настајања старозаветних списа мењале су се и уобличавале неколике културе и цивилизације остављајући видне трагове у списима, и (г) сами списи су постепено дотеривани пре него су ушли у канон свештених списа.

Примаоци превода имају своју лексику (како по обиму тако по учесталости). Превод мора пазити на оквире лексике. Она мора да буде нешто – али не много – измењена кад је реч о лексици, одн. садржајима који не улазе у свакодневни живот друштва. Притом ваља имати на уму да у изворном језику нико није измишљао посебну теолошку и сотериолошку терминологију, него је спасење објављивао у области конотација прималаца првобитних порука.

Синтакса и стилистика превода вреде само ако су у складу са важећом синтаксом и стилистиком језика прималаца. „На пример, ако језик прималаца углавном користи партиципске конструкције радије него зависне реченице, тад ће повратне трансформације унапред прихватити типове преношења и поновног склапања који се траже. Слично је ако пасиви треба да се преобразе у активе под одређеним условима: језик прималаца ће то прихватити у ступњевима анализе” – кажу Најда и Табер⁶.

⁵ – исто.

⁶ Е. А. Nida and Ch. Taber: наведено дело..., стр. 104.

Ова размишљања посебно важе за списе еванђелисте Луке и апостола Павла. Они су писали на начин уобичајен и узаконен међу образованим Јелинима њихова доба. Наши стари преводиоци, од Ћирила и Методија (почели вероватно 862.) па до средине XX столећа својски су настојали да се држе стила и синтаксе библијских писаца. То није могло допринети разумљивости, а чинило је тешкоће при богослужењу. (Мелизме се нису могле уклопити, крајестрочија нису значила ништа, изналежене су непостојеће речи, као на пр. „Слов” и сл.). Данас се зна да се тим напорима не постиже утисак што га је првобитни писац намеравао постићи. Сваки језик има сопствене „полуге” којима исказује исте садржаје као и језик изворног текста.

Изворни текстови имају свој стил. „Стил је посебан начин на који говорник (или писац) изражава себе помоћу целокупног језичког богатства”⁷. Може ли се стил превести? Шта је одговарајући стил у језику прималаца? Како најприкладније превести из једног језика у други? Наиме, психички садржаји се примају физички (оком и ухом, код слепих додиром). Да ли прималац – кад декодира примљено – долази до истих психичких садржаја? Ово се питање за преводиоца не поставља: он мора обезбедити такво декодирање да прималац прими одговарајуће психичке садржаје (укључујући и стил). Сложили смо се да су садржина и значење важнији од форме и стила, али не може се ни

„Ваљало би још једном нагласити да иако у језику, као и у другим друштвеним појавама, могу деловати разни видови узрочности, сам језик чува свој историјски карактер. Неопходно је правилно схватити области разних видова узрочности” (Р. А. Будагов: *Что такое развитие и совершенствование языка*. – Москва: „Наука”, 1977, стр. 228). „Превод који је јасан и који се лако чита не мора обавезно бити и добар превод. Шта више, ако превод задовољи и стручњаче за књижевност и савременог читаоца, те препоруке нису довољне да обезбеде добар превод. Провера тачности долази неопходно пре свих других. Да ли превод верно преноси значење што га је аутор оригинално имао у виду? Уколико превод није тачан, узалуд је његова сонорност и живописаност – превод није задовољио. Речи могу бити јасне предајући преводиоачеве мисли, али ако његове мисли нису веран одраз дела изворног аутора, онда је превод промашај. Тачност је прво мерило којим се мери успех једног превода” (Lewis Foster: *Selecting a Translation of the Bible...*, стр. 64/65).

⁷ навод се налази у Jan P. Sterk: *Style in Translation*. - „Bulletin. United Bible Societies” (Stuttgart), 1981, Nr. 124/125, стр. 46.

без форме ни без стила. Они су неодвојиви и они утичу и на само значење⁸.

Т р е ћ е . Мора се знати шта је за примаоце превода сакрално, а шта профано. На пр. за многе наше сународнике реч „Еванђеље”, одн. „Свето Еванђеље” означава велику скупоцену књигу која се на литургији износи, чита („чати”) и поставља на Свети престо, на чијим корицама је сребро, злато, емајл и др. – дакле Еванђелистар. У крајевима где људи „носе либрић на мису” светост књиге има друге конотације: Еванђеље је књига са садржајима који се тичу Христовог живота. Она није сакрална само због учешћа у богослужењу, него и због оног што објављује. (О том да постоје четири списа са истим називом знају само понеки).

Да напоменем да међу муслиманима изазива поштовање свака књига са укусно стилизованим арабескама, особито ако су јој корице обојене у зелено.

Односима сакрално – профано бавили су се, поред теолога, етнологи и антрополози. Преко њих се ова проучавања уносе и у лингвистику. У начелу старозаветна светост је исто што и новозаветна: морална чистота и издвојеност за Божју службу. Међутим, у Старом завету светост сатире оне који јој недостојно и непрописно приступе, а у Новом завету она зрачи и захвата. У нашој култури, произашлој из јелинистичко-римског наслеђа, светост је више свештеност (сакралност) и светитељство (*sanctitas*), али – и једно и друго – у смислу нечег несвакидашњег и склоног физичком издвајању пре моралног. У Светом писму је светост добрим делом уткана у свакодневницу.

Иначе, речи и реченице могу бити погубно профане, па и вулгарне, ако се ставе у неподесан контекст или им се да (не)одговарајући нагласак. Код многих народа изрази из сакралне сфере употребљавају се и у псовкама. Неподесно и неодговарајуће послова-

⁸ „У неким областима слична културна непредвидивост није спорадична него карактеристична – рецимо, код пословица и других изрека” (Ранко Бугарски: *Лингвистика у пракси...*, стр. 114).

„Да ли читалац у преведеном одељку може да види више од једног могућег значења? Ако може, то је онда лоше. Преводилац треба да је на опрезу: не допустити да значење што га је намеравао саопштити изворни текст буде помешано с другим могућим тумачењима. Превод испуњен двосмисленостима несумњиво је слаб превод” (Lewis Foster: наведено дело, стр. 75).

ње речима, синтагмама и реченицама може неку изјаву учинити смешном и неозбиљном. На пр. завршетак Друге посланице Тимотеју у преводу „Нови завјет живим речима – Књига о Крису” (Загреб, „Духовна стварност”, б.г.) гласи: „Збогом, Павао”. Звучи као да се неко опрашта од апостола, а не као да Павле завршава писмо. Залуду је што је контекст јасан, преводилац је допустио да га заведе енглески текст („Living Bible”). Тамо пише: „Farewell, Paul”, али је стављено једно испод другог. У енглеском тексту један мали паралингвистички детаљ остварује замисао преводиоца да посланицу схватимо као лично писмо. Наш преводилац то није видео.

У овај низ мисли спада и Вуково „читају молитву” (Јак 5:14). Наиме, обична нечитана молитва је међу Србима била такоређи непозната до појаве назарена (крајем прве половине XIX столећа), а и тада се неговала само у уском кругу ових и њима сличних протестаната. Код свих осталих молитва се или читала из књиге или се изговарала напамет. У Вуково време и у Вуковој околини све друго се није сматрало молитвом.

Однос сакралног према профаном се изграђује саборно и дуго. Нешто што је сакрално не може преко ноћи постати профано. Обратан процес иде још теже. Уколико преводилац те односе проучи и учини их јасним у свом преводу, утолико ће имати мање недоумица при избору неких израза⁹.

Четврто. Друкчије се преводи за средине у којима је развијена писменост, а друкчије за средине где је много неписмених. Сваки језик има своје књижевно стање (литерарни статус). У том погледу за преводиоца постоје три врсте језика: (1) језици са дугом књижевном традицијом и прилично јасним књижевним стилем, (2) језици који су стекли писменост у току два последња поколења и (3) језици којима управо преводилац Светог писма даје писменост¹⁰. Језици Јужних Словена углавном су на прелазу из друге у прву групу.

Истовремено ваља пазити на културе у којима – без обзира на ступањ писмености – усмено казивање спада у неку врсту уметности. На пр. има делова Војводине где је писменост на истом ступњу као и у

⁹ На пр. кад је требало да се одлучује између „Благо човеку” и „Блажен човек” (Пс. 1:1), без устезања сам се одлучио за ово друго.

¹⁰ Опширније о овоме види: Е. А. Nida and Ch. Taber: наведено дело, стр. 120-127.

Словенији. Међутим, народ је, захваљујући низу околности у прошлости и у самом друштву, у Војводини привржен усменој књижевности и цене човека који уме лепо да прича (усмени приповедачи).

У сваком случају једна од провера ваљаности превода је и гласно читање. Оно што називамо „читањем у себи” није било познато у старом веку. Поред тога, Свето писмо је намењено гласном читању. Ако ту проверу не издржи, нешто треба мењати и поправљати. Врло лако се може догодити да је преводилац нешто погрешно разумео или га није пренео на одговарајући начин¹¹.

П е т о . У начелу се мора одређено знати како примаоци превода схватају поезију а како прозу. Шта треба навести у стиховима, а шта као прозу? О том сам већ известио разматрајући четврто начело које се тиче превођења. Додаћу да данас негована проза представља далеко већу тешкоћу него поезија, кад је реч о језику прималаца. У прошлом веку проза је занимљиво напредовала и то због ратних потреба. Кад је Велика Британија ступила у други светски рат, Винстон Черчил се обратио Британцима и свету једним сјајним говором. Током рата је генерал Де Гол у неколико наврата говорнички заблестао. Додајемо да је и генерал Војћех Јерузелски, проглашавајући ратно стање у Пољској (13.12.1981.) сврстао себе међу Демостене XX века. Мислим да не би требало да се бави превођењем Библије ко није у стању да пише прозу на висини наведених беседника.

Нико до данас није саставио једну темељиту анализу ових и других говора. Беседници немају својих удружења, а ни при друштву књижевника не постоји одељак за беседнике. У ванразредним активностима у средњим школама такође нема секције за беседништво. Јако мало људи настоји да уведе неговање усмене речи¹².

Ш е с т о . Каква ће бити улога превода? Шта ће прималац чинити са пруженим му преводом? Да ли је превод намењен литургијској

¹¹ „Како превод звучи кад се гласно чита? Кад неко ради на превођењу Светог писма, убрзо му је јасно да је неопходан корак у проверавању свог превода да га прочита наглас и да провери како звучи” (Lewis Foster: наведено дело, стр. 72/73).

¹² Преводилац Светог писма је по природи свог посла окренут стилу писаног језика. Међутим, одраз те писмености не сме да засени ни усмену традицију писаног текста (рецимо Беседа на гори, или прокламативна природа манифеста као што је Посланица Јеврејима) ни усмене навике прималаца превода (види „Oral and Written Style” у: Е. А. Nida and Ch. Taber: наведено дело, стр. 163).

употреби? Вук Караџић у предговору свог превода Новог завета (1847) изјављује: „Овај превод није за то да се чита у цркви, него само да га људи читају као књигу, да би из ње закон Хришћански боље познали и што научили, и да би с помоћу њега Славенски пријевод боље разумјели”.

Примаоци оригинала су имали могућност да разумеју оно што примаоцу превода није јасно. У време настанка изворне поруке било је много конотација које савремени прималац једноставно не поседује. Њих преводилац мора открити ако хоће да поруку верно пренесе у други језик, као и да уклони могућност да се појаве конотације које би збуњивале или заводиле примаоца превода¹³.

Наши примаоци су – по претпоставци – хришћани. Какво је њихово хришћанство? Ако је судити по броју читалаца хороскопа, по празноверицама, по прихватању нехришћанских и псеудохришћанских култова, по успесима врачара и врачара, те по напретку порнографије и псовачких навика – нама су потребни преводи намњени ревангелизацији¹⁴. Свиђало се нама или не, све је мање људи који разумеју црквени социолект¹⁵, јер то је све више језик једног гета са невидљивим зидовима. Такво стање је противно истинској саборности (католичности).

Превођење, рекох, залази у психологију. Просечни прималац наслућује да оно што преводилац ваља да зна: граматички начини (индикатив, оптатив, коњуктив, потенцијал, интерогатив, дубитатив и др.) изражавају психолошка стања¹⁶. То је расположење субјекта у вези

¹³ види: E. A. Nida and Ch. Taber: наведено дело, стр. 163.

¹⁴ „Како је важно у наше време упознати и заузети се за неизветоперену Божију истину. Ипак, све то није довољно: тек кад Реч Божија уобличи наше мишљење, хтење и деловање, онда из нас исходи онај Божански утицај који се дотиче наше околине и даје јој да истински тражи. Наш свет би хтео да в и д и библијско хришћанство, делотворну Божију моћ. Тада ће он постати свестан Исуса Христа, Сина Божијег, у ком је једином спасење. Тада неће недостајати спремности за читање Светог писма и за продор у свет библијских истина путем проучавања Светог писма, учествовањима на часовима Библије и у разговорима. Управо при таквом стању ствари моћи ће Дух Свети да учини своје дело на људима” (Kurt Weber: *Bibelübersetzungen under der Lupe...*, стр. 211).

¹⁵ „Тако је, што не треба да нас чуди, начин на који се сви језици и њихови међусобни односи анализирају дубоко одређен организацијом друштва у којем се пише, и сукобима које ауторова заједница има са осталим заједницама” (Донатан Калер: *Сосир – оснивач модерне лингвистике...*, стр. 24).

¹⁶ Eugen A. Nida: *Bible Translation...*, стр. 24.

са неком радњом. Кад год је могуће преводилац настоји да обухвати право стање и одговарајуће расположење. У том има неке законитости и поретка. „Кад је на располагању више могућности, треба имати на уму три мерила за избор граматичких облика: (1) уобичајене говорне обрасце, (2) ступањ употребе предложених других облика и (3) могуће двосмислености и неспоразуме”¹⁷. Намена превода зависи од његова остварења, али и његово остварење – обзиром на многе могућности – зависи од намене. Наиме, у одређеној намени су и психолошка стања, одн. расположења. Преводилац се може одлучити само ако му то ставља до знања примаочев лингвистички лик.

¹⁷ William L. Wonderley: наведено дело, стр. 144.

IV Начела која се тичу завршног производа

Начела у овом поглављу се више тичу завршног превода него ли превођења и преводилаца. Наиме, завршени производ има своју улогу. Преводац је ту улогу имао у виду, било свесно или несвесно. У вези са тим, осим лингвистичких, делују и паралингвистички чиниоци. Обично се они и не примећују, али то је знак да су добро погођени. Ако их прималац примећује, они тексту или не служе или му погрешно служе.

Ово поглавље представља рефлексивно сумирање неких искустава. И ту има науке, али је важнија сама технологија. Претпостављам да ће изложено корисно послужити при саветовањима с техничким уредницима и графичким стручњацима¹.

П р в о. Због потребе за усменим саопштвањем, слог мора бити јасан и прегледан. Мислим да треба потпуно напустити обликовање сваког стиха као посебног одељка са бројем на почетку. Боље је да се приповеда и мисаоне целине заокруже у одељке, како се то чини у редовној прози.

За обично читање то је довољно. Читач прати текст исто онако природно како је исти сложен. Од његова познавања језика, залагања и – наравно – обдарености читање ће бити боље и упечатљивије.

У нашим приликама не постоји много људи са навиком читања. Још мање се догађа да би се људи редовно скупљали за заједничко читање. Ипак се мора признати да је читање Библије задобило велик број пажљивих слушалаца кад су неки текстови читани у оквиру образовних емисија на београдској телевизији. Уз мало заузимања парохијског свештенства, Свето писмо би се могло читати по кружоцима у свакој трећој улици.

Свечана, одн. богослужбена саопштења не постављају техничке захтеве веће од обичног гласног читања. Ту је потребна већа даровитост: слух, глас и музичка меморија. Међутим, ту је потребно да,

¹ „Када просуђујемо о штампаном преводу, не смемо заборавити да размотримо његов физички изглед и формат” (Lewis Foster: наведено дело, стр. 74).

осим јасности и прегледности, слог буде штампан нешто крупније и на формату не мањем од А4.

Текстови ове врсте треба да разговоре, тј. непосредно саопштене речи, доносе са повлаком испод новог реда. Читач онда лакше разазнаје одакле говори један саговорник, докле други итд., а шта спада у пишчеве напомене.

Овим се олакшава посао читачима кад их има више. Читање тако прераста у својеврсну драму (што потврђује да у библијским текстовима има више драматичности него што се то на први поглед може видети).

Мислим да не треба ни напомињати да оно што је у преводу преведено у стиховима треба сложити као што се слажу стихови. Читачу је такав слог знак да ваља да проговори онако како се говоре стихови и да при читању тог штива ваља да унесе више лиричности и нешто романтике.

Д р у г о. Главни облик Светог писма је књига. Оно то у ствари и јесте. И интерна и екстерна сведочанства говоре о Библији као записаној Божијој речи. Данас, као и у својим почецима, Свето писмо се најчешће појављује као књига, углавном у табацима (кодекс) али и као свитак (ролна). Па и кад је намењено усменом саопштавању – оно је у облику књиге.

За књигу је везан и сам назив (Библија). Рад на књизи уопште био је у првом реду и у прво време рад на Светом писму. За сваки превод је од значаја како ће бити опремљен као књига. Поменуо сам слог. Некад се пазило да почетна слова буду особито украшена и обрађена. Индустијско сивило је и у овом погледу кумовало једноличности.

Међутим, преводиоци са своје стране занемарују овај вид књижног настојања. (Понашају се као мајка која роди дете па га споразумно преда другима). Преводилац може и треба да утиче на обликовање књиге². Уколико није вичан и нема ликовног образовања, нека учи и нека се саветује, али нека учествује.

Т р е ћ е. Преводилац треба да одлучи о насловима, наднасловима, поднасловима и међунасловима. Они нису делови богонадахнутог текста, али доприносе поруци. Њима се упозорава на целине,

² Нескромно је помињати себе, али у погледу својих превода сам до коначне изведбе одлучивао о опреми књиге.

истиче основна мисао и помаже читаоцу. Свако се лакше сналази у штвиу с јасно обележеним обавештењима о садржају.

Искуство Уједињених библијских друштава показује да су ови додаци изузетно корисни за сва штампана штвива (целе Библије, посебне делове и трактате са цитатима). Зато се у уговорима с преводиоцима обично ставља одредба: „Наслови (заглавља) појединих делова и одељака треба да се заснивају на узорима из издања Уједињених библијских друштава”³. У зависности од појединих језикâ и културâ заглавља могу да буду нешто мало друкчија, али не много.

Што се тиче примедабâ на маргинама, њих – осим ако се објављују студијске Библије – преводилац ставља само кад су неопходне. То су обавештења о културним околностима које примаоци превода по правилу не знају. Она не улазе у редован текст, а доприносе исправном поимању поруке⁴. Она морају бити крајње једнозначна.

Ч е т в р т о. Издања намењена деловима друштва с потребама и склоностима ка ликовном изражавању треба снабдевати пригодним илустрацијама. Свака култура има своје ликовне узоре и мерила. С продором филма, стрипа и телевизије, све више људи губи маштовитост. Данас су деца и нецивилизоване културе способнији да маштају него ли људи са техничким преносиоцима слике и речи. Зато су илустрације потребније образованим него необразованим. За образовно оштећене – као што су наши људи школовани под разним „реформама” – слика је као штака или протеза: да није илустрације они не би могли почети са озбиљнијим размишљањем.

У погледу илустрација ваља се држати и важећих прописа код појединих традиционалистичких цркава. Таквим начином се проширује круг читаочевих представа и васпитава му се укус, одн. сузбија кич. Леп пример таквог потхвата у нашим приликама су „Еванђелске слике – дела старе српске уметности” (1, 2 и 3)⁵. Треба се надати да ће и убудуће оваква и слична издања ићи као претходница нових превода и смелијих издавачких подухвата.

³ види: Е. А. Nida and Ch. Taber: наведено дело, стр. 183.

⁴ исто, стр. 167.

⁵ Све три сликовнице издао је Свети архијерејски синод СПЦ у Београду (1976, 1980, 1982).

П е т о. Библија се појављује и на некњижевном материјалу. То су некада биле грамофонске плоче, а данас су касете (аудио и видео) и компакт дискови. У овом има и помодарства. Међутим, сведоци смо и правих потреба. Преводаца треба да задовољи и њих.

Једну потребу имају људи из развијеног света, они које су стрип, филм и телевизија лишили маштовитости. Њих поглавито занимају видео касете, јер оне имају већи учинак него илустрација, а они не могу без илустрација.

Друга потреба је евангелизација. На пр. Еванђеље по Луки је послужило као основа за филм о Господу Исусу. Између осталих начињене су руска и украјинска верзија тог филма. Оне се приказују по бившем Совјетском Савезу и саопштавају вест о Христу брже и непосредније него што могу учинити малобројни проповедници. За ову врсту рада потребни су прикладни преводи, и мислим, да је то један огроман посао.

Посебан рад су аудио-средства. Један део њих се производи за језике који ће одумрети. На пр. у Вијетнаму, у планинама живела су нека шумска племена издвојена и недокучива. Током вијетнамских ратова она су изишла из своје издвојености јер су војске пролазиле по њиховим гудурама, а и сами су се прикључивали ратницима. Цело поколење људи испод 45 година старости сишло је у долине. Тамо течно говоре два језика: свој матерњи и званични вијетнамски (анамски). Њихова деца говоре искључиво државни језик. У шумама су остали само старци и старице. Узалуд је за њих измишљати писмо. Преводиоци су за њих начинили аудио-средства. То ће трајати и дејствовати док стари не помру – више неће бити потребе јер неће бити ни људи ни језика.

На крају...

Савремено није обавезно ново. Тако ни ова начела. Покушао сам да их одређеније изразим. Језик се мења, па ће се и преводи мењати. Биће и понеко ново начело, као што ће се нека схватања можда одбацити.

И овом приликом се усуђујем да верујем како овакав преглед помаже садашњим и будућим преводиоцима. Већ сад сам пријатељ с многима од њих иако им не видим лице, нити им чујем глас. Као преводилац ослушкујем векове. Као преводилац Светог писма чуо сам Божији глас и јавио га другима. Блажен сам знајући да има оних који су се одазвали.